Marie Larsen.

Norsk Grammatik

til Skolebrug

af

Hermann Larsen,
cand. philos.

Koster Kr. 0,50.

Kristiania.
Forfatterens Forlag.
1877.

J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri.

Ordene og deres Inddeling.

§ **1.** Ordene er Udtryk for Begreber, og naar vi taler, forbinder vi Ordene til en Sætning, et Udsagn. Til at udtrykke de 4 Begreber, Gjenstande og Egenskaber ved dem, Handlinger eller Tilstande og Omstændigheder ved dem, har vi følgende 4 Ordklasser:

1. **Substantiv** er et Ord, som betegner en Gjenstand.
2. **Adjektiv** er et Ord, som betegner en Egenskab ved en Gjenstand.
3. **Verbum** er et Ord, som betegner en Handling, som en Gjenstand gjør, eller en Tilstand, hvori den befinder sig.
4. **Adverbium** er et Ord, som betegner en Omstændighed ved en Handling eller Tilstand, tildels ogsaa ved en Egenskab.

§ **2.** De øvrige Ord, som Sproget har, bruges enten istedetfor eller til at bestemme eller til at forbinde Ord af de nævnte 4 Slags.

5. **Artikel** er et Ord, som sættes til Substantivet for at betegne Begrebets Omfang.
6. **Præposition** er et Ord, som betegner Substantivets Forhold til et andet Ord.

7. **Pronomen** er et Ord, som bruges enten istedetfor Substantivet eller som Bestemmelse til Substantivet for at betegne Gjenstandens Forhold til den talende.

8. **Talord** er et Ord, der (sat adjektivisk til Substantivet) betegner Antallet af Gjenstande eller en Gjenstands Plads i en Række.

9. **Konjunktion** er et Ord, som forbinder Ord eller Sætninger.

Endelig regner vi ogsaa som en Ordklasse

10. **Interjektion,** der er et ofte uvilkaarligt Udtryk for en Følelse.

§ **3**. Substantivet (Artiklen, Pronominet), Adjektivet (Talordet) og Verbet kan bøies, det vil sige, der kan dannes Former af dem for forskjellige Forhold, hvori de kommer. Substantivets og Adjektivets Bøining kaldes Deklination, Verbets kaldes Konjugation.

§ **4**. Med Hensyn til sin Tilblivelse er Ordene 3 Slags:

Stamord, oprindelige Ord.

Afledsord, som dannes af Stamord enten ved Forandring af Stammen eller ved Endelse: veie — Vog — Vægt; skrive — Skriver — Skrift — Skrivning; bleg — blege — blegne — Bleghed.

Sammensatte Ord, som dannes af to Ord, der bliver til et: Vægtskaal, Skrivebog, skrivekyndig, blegrød, Blegsot, kulsort, Brunkul, overdrive, indeni, ovenpaa, Uldgarn, Uldgarnsnøste.

Forstavelser regnes som Ord, selv om de ikke længere bruges som selvstændige Ord: beskrive, urgammel, vanfør, erkjende, undfly.

Sætningen og dens Dele.

§ 5. En Sætning er et Udsagn. Det udsagte kaldes Sætningens **Prædikat** og udtrykkes ved et Verbum. Den Gjenstand, der udfører den Handling eller befinder sig i den Tilstand, som udsiges, kaldes Sætningens **Subjekt.**

Subjektet er et Substantiv eller et Ord, der er brugt som Substantiv, f. Eks. et Pronomen, et Adjektiv, naar det betegner Gjenstanden, hos hvem Egenskaben findes: den rige, det nyttige.

Skal vi udsige en Tilstand, og Sproget ikke har noget Verbum for at udtrykke den, da danner vi af et Substantiv eller Adjektiv ved Hjælp af Verberne er eller bliver et verbalt Udtryk ɔ: en Forbindelse af Ord, der betyder det samme som et Verbum og altsaa kan bruges som Prædikat; syg betegner en Egenskab, være syg betegner en Tilstand, blive syg betegner Overgangen til Tilstanden (= sygne); Konge — være Konge — blive Konge. Verbet er eller bliver kaldes **Prædikatshjælpeverbet (Kopula).**

Formlære.

Substantiv.

§ 6. Et Substantiv er Navnet paa en Gjenstand. Gjenstandene er enten legemlige eller ulegemlige. Derefter deles Substantiverne i:

Konkret Substantiv, Navn paa en legemlig Gjenstand: Bog, Hus, By.

Abstrakt Substantiv, Navn paa en ulegemlig Gjenstand: Varme, Dyd, Visdom.

Tages Hensyn til Begrebets Omfang, deles Substantiverne i:

Apellativ (Fællesnavn), Navn paa den Klasse, det Slags, som Gjenstanden hører til: By, Gut, Land, Visdom, Dyd.

Proprium (Egennavn), Navn paa den enkelte Gjenstand for sig (Individet): Kristiania, Harald, Norge.

Anm. Egennavn brugt som Fællesnavn: en Sokrates ɔ: en Mand som Sokrates.

§ 7. Substantivets Deklination bestaar i Dannelsen af Talsformer og Forholdsformer (Kasus).

Substantivets Tal er **Enkelttal** (Singularis) og **Flertal** (Pluralis).

Flertal dannes af Enkelttal:

a) ved Endelsen *e*
b) ved Endelsen *r* (*er*)
c) uden Endelse

} med eller uden Omlyd.

Omlyd er Forandring af Stammens Vokal: ***a*** og ***aa*** til ***æ*** (undertiden til ***ø***), ***o*** til ***ø***, ***u*** til ***y***. Denne sidste Omlyd findes ikke i Substantivernes Flertalsdannelse.

Eksempler: Skab — Skabe, Broder — Brødre; Tavle — Tavler, Bog — Bøger; Lys — Lys, Mand — Mænd, Barn — Børn.

Anm. 1. I nogle Substantiver, som ender paa ubetonet ***el***, ***en***, ***er***, falder ***e*** bort, naar de faar Flertalsendelse: Himmel — Himle, Lagen — Lagner el. Lagener (Lagen), Søster — Søstre; derimod: Kjøkken — Kjøkkener, Skriver — Skrivere.

Anm. 2. Uregelmæssigt Flertal: Øie — Øine, Øre — Øren. Mærk Flertal af fremmede Ord som: Studium — Studier; Pronomen — Pronominer.

Egennavne kan ikke have Flertal. Det samme er ogsaa Tilfældet med mange Stofsnavne og Abstrakter: Jern, Jord, Uld, Visdom, Klogskab.

Nogle Substantiver bruges kun i Flertal: Søskende, Forfædre, Briller, Løier; andre kan i Flertal have en anden Betydning: Klæde — Klæder, Stund — Stunder, Trop — Tropper.

Mærk: Menneskets Fødder, men: 100 Fod; 4 Skilling, 3 Daler, 10 Øre, 10 Mand og lignende.

§ 8. Substantivets **Artikel**:

1) **Den ubestemte Artikel,** ***en*** eller ***et***, der sættes foran Substantivet, betegner en hvilkensomhelst Gjenstand af det nævnte Slags: en Bog, et Hus. Den ubestemte Artikel har ikke Flertal.

2) **Den bestemte Artikel,** ***en(n)*** eller ***et(t),*** Flt. ***ene(ne),*** føies som Endelse til Substantivet: Bogen, Løvet, Tavlen, Mennesket, Husene, Bøgerne, Arbeiderne.

Den bruges:

a) for at betegne en bestemt Gjenstand (tidligere nævnt, eller naar Omstændighederne gjør, at vi ved, hvad det er for en); jeg kan saaledes ikke sige: „Manden besøgte mig igaar“, undtagen naar der har været talt om Manden før; men naar du har en Bog i Haanden, kan jeg sige: Bring mig Bogen!
b) naar den enkelte Gjenstand nævnes for den hele Klasse: Løven er et Rovdyr. Manden er stærkere end Kvinden.

Kun Fællesnavne kan have Artikel. En Sokrates se § 6, Anm.

Anm. Om Substantiver, som ender paa ubetonet ***el***, ***en***, ***er***, gjælder det samme som ved Flertalsdannelsen (§ 7, Anm. 1): Himmelen eller Himlen, Søsteren.

§ **9**. Substantivets **Kjøn** er **Fælleskjøn** og **Intetkjøn.** Naar Substantivet er Fælleskjøn, har det Artiklen en, naar det er Intetkjøn, har det Artiklen et.

§ **10**. Substantivets **Kasus** er Former, som betegner dets Forhold til et andet Ord.

Nominativ (Nævneform) er Substantivets oprindelige Form. Foruden den har vi kun én Kasus:

Genitiv (Eieform), der i Almindelighed betegner Eierforholdet (Gjenstanden som Eier af en anden Gjenstand).

Genitiv dannes baade i Enkelttal og Flertal ved Endelsen ***s***. I Substantiver, som ender paa ***s***, kan Genitivens ***s*** tilføies med Apostroftegn: Hans — Hans's.

Nævnes en Gjenstand med to Navne, faar kun det sidste Genitivendelse: Kong Kristian — Kong Kristians; Olav Haraldssøns Død.

Mærk: Keiseren af Ruslands Reise.

Den ubestemte Artikel har ingen Genitivendelse (smlgn. Adjektiv, § 21). Har Substantivet den bestemte Artikel, sættes Genitivendelsen efter Artiklen: Bogens, Bordets, Mændenes.

Anm. Levninger fra det gamle Sprog er Former som: Livsens, Dødsens, Landsens; de kan gjerne betragtes som Adjektiver: Den Mand er dødsens (se § 11 og § 22, Anm. 1, 3).

§ **11**. Substantivet i Genitiv er en adjektivisk Bestemmelse til et Substantiv: Kongens Slot, det kongelige Slot. Genitiv kaldes derfor Substantivets Adjektivkasus.

Enhver adjektivisk Bestemmelse kalder vi som Sætningsdel **Attribut** til den Sætningsdel, som den bestemmer.

Præposition.

§ **12**. En Præposition er et Ord, der knytter Substantivet til et andet Ord for at betegne

Gjenstandens Forhold til dette. Præpositionerne erstatter saaledes vort Sprogs Mangel paa Kasus; selv de Forhold, som kan betegnes ved Genitiv, udtrykker vi ofte ved Præpositioner: Husets Tag, Taget paa Huset; Prestens Gut, Gutten til Presten.

Naar et Substantiv, styret af en Præposition, bestemmer et Substantiv, er det (ligesom Genitiven) en adjektivisk Bestemmelse (smlgn. § 55): En Kjole af Uld, en ulden Kjole.

§ **13**. De vigtigste af disse Forhold og de usammensatte Præpositioner, der oftest anvendes, er:

Stedsforhold: i, inden, blandt, mellem, gjennem, uden, om, ved, hos, ad, for, bag, efter, næst, paa, over, under; fra, af; til, mod.

Tidsforhold: før, siden, i, paa, ved, under, efter; fra, til, imod, inden, om.

Aarsagsforhold: formedelst, trods, af, for, uden.

Maadesforhold: med, uden.

Middelsforhold: med, ved.

Pronomen.

§ **14**. Et Pronomen er et Ord, som bruges enten istedetfor et Substantiv (substantivisk) eller som Bestemmelse til et Substantiv (adjektivisk) for at betegne Gjenstandens Forhold til den talende. Efter de forskjellige Forhold har vi 6 Klasser af Pronominer.

Nogle Pronominer har særegne Former efter det Substantivs Kjøn, som de staar istedetfor.

Foruden Nominativ og Genitiv har nogle Pronominer ogsaa en egen Kasus for de afhængige Forhold ɔ: naar de staar som Objekt, Adjekt eller styret af en Præposition. Denne Kasus kaldes **Afhængighedsform.**

§ 15. I. Personlige Pronominer

betegner Gjenstanden som talende (1ste Person), tiltalt (2den Person) eller omtalt (3dje Person).

Er Gjenstanden et Menneske, bruges i 3dje Person særegne Pronominer for **Hankjøn** og **Hunkjøn.**

	1ste	2den	3dje Person.			
Enkelttal:						
			Hankj.	Hunkj.	Fælleskj.	Intetkj.
Nom.	jeg	du	han	hun	den	det
Gen.	—	—	hans	hendes	dens	dets
Afhform.	mig	dig	ham	hende	den	det
Flertal:						
Nom.	vi	i	de			
Gen.	—	eders	deres			
Afhform.	os	eder	dem			

3dje Persons Flertal bruges ogsaa som Tiltalepronomen, selv naar den tiltalte kun er én.

Naar den samme Gjenstand, som er Subjekt, staar i et afhængigt Forhold i Sætningen, kaldes Forholdet **refleksivt**: Jeg slaar mig. Af 3dje

Person bruges da ikke de almindelige Afhængighedsformer, men baade i Enkelttal og Flertal **sig** (pers. Pron. for 3dje Person refleksivt): De tog sig iagt; men i Tiltale: De maa tage Dem iagt.

I et gjensidig afhængigt Forhold af flere Subjekter bruges for alle tre Personer **hinanden** og **hverandre** (personlige reciproke Pronominer). Hinanden skulde bruges om to, men gaar mere og mere af Brug: Vi gav hinanden Haanden; de løb alle om hverandre. Genitiv: hinandens, hverandres.

§ 16. 2. Possessive Pronominer

erstatter de manglende Genitiver af de personlige Pronominer. De er adjektiviske (se § 11) og har derfor Kjøns- og Talsformer, men ikke Genitiv (§ 21). De er:

	Enkelttal.		Flertal.
	Fælleskj.	Intetkj.	
for 1ste Pers. Enkelt.	min	mit	mine
„ 1ste Pers. Flertal	vor	vort	vore
„ 2den Pers. Enkelt.	din	dit	dine
„ 3dje Pers. refleksivt	sin	sit	sine.

§ 17. 3. Demonstrative Pronominer

betegner Gjenstanden som nærved eller længere borte fra den talende; det er, ligesom man ved

Demonstrativet peger paa Gjenstanden, deraf Navnet paapegende Pronomen. De er:

	Enkelttal.		Flertal.
	Fælleskj.	Intetkj.	
Nom.	den	det	de
Gen.	dens	dets	deres (Afhf. dem)
Nom.	denne	dette	disse
Gen.	dennes	dettes	disses
Nom.	hin	hint	hine
Gen.	hins	hints	hines.

Den er rent paapegende og adskiller sig fra det personlige Pronomen ved Betoningen; denne betegner Gjenstanden som nærmere, hin som fjernere (i Rum, Tid eller Tanke).

De demonstrative Pronominer kan ogsaa bruges adjektivisk til et Substantiv, men danner da ingen Kasus: Denne Bog er bedre end hin.

Saadan, slig, selv og samme er demonstrative Adjektiver; samme bruges ogsaa som Pronomen.

§ 18. 4. Relative Pronominer

staar istedetfor Substantivet og tilknytter en i en Sætning udtrykt adjektivisk Bestemmelse til Substantivet (relativ, adjektivisk Bisætning). De er:

	Enkelttal og Flertal.		Enkelttal.		Flertal.
Nom.	som	der	hvilken	hvilket	hvilke
Gen.	hvis				
Afhf.	som (hvem hvad).				

Ubestemt relative: hvem som, hvad som.

Som og der bruges uden Forskjel som Subjekt; i afhængigt Forhold bruges alene som. Hvilken er at regne for aflægs; vi siger ikke: Huset, i hvilket jeg bor, men: Huset, som jeg bor i, eller: Huset, hvori jeg bor. Hvilket istedetfor en Sætning eller et Udtryk bør ikke bruges.

§ 19. 5. Spørgende Pronominer

betegner Gjenstanden som en, der spørges om. De er:

Nom. hvem (hvo) hvad. hvilken hvilket hvilke.
Gen. hvis.

Nom. hvo bruges nu kun i høitidelig Stil. Spørges der om en aldeles ubestemt Gjenstand, bruges hvem om Mennesker (og Dyr), forøvrigt hvad (eg. Intetkjøn). Er derimod Spørgsmaalet indskrænket til nogle bestemte Gjenstande, bruges hvilken (derfor adjektivisk): Hvem har været her? Din Broder. Hvilken Broder? Som Subjekt i Bisætning bruges hvem som, hvem der, hvad som, hvad der.

Mærk. Hvad Gavn gjør det? Hvad for en Bog ønsker du?

Hvem og hvad kan ogsaa bruges som relative Pronominer: Find en Mand, paa hvem jeg kan stole! Hvad man havde væntet, indtraf.

§ 20. 6. Ubestemte Pronominer

betegner Gjenstanden ganske ubestemt; de bruges derfor, naar den talende enten ikke kan eller ikke vil betegne bestemt, hvilken Gjenstand han mener. De er:

man, der blot bruges som Subjekt en, Gen. ens. hvemsomhelst, hvadsomhelst	blot substantiviske.
nogen, noget, nogle (nogen) ingen, intet, ingen somme (blot Flertal) anden, andet, andre al, alt, alle hver, hvert og enhver, ethvert mangen, mangt hvilkensomhelst, nogensomhelst, ingensomhelst, enhversomhelst.	kan ogsaa bruges adjektivisk.

Adjektiv.

§ 21. Et Adjektiv er et Ord, som betegner en Egenskab ved en Gjenstand. Det slutter sig altsaa til et Substantiv og retter sig efter Substantivet i Kjøn og Tal; Kasus derimod har Adjektivet ikke (se dog § 30).

§ 22. Adjektivets **Intetkjøn** dannes ved Endelsen ***t***: en god Mand, et godt Hus.

Anm. 1. Intetkjøn faar ikke Endelsen ***t*** i

1) Adjektiver, som ender paa ***t***, ***e***, ***o***, ***u***, ***(y)***: et slet Arbeide, et ringe Antal, et tro Dyr, et slu Menneske, et sky Dyr, (men: et nyt Hus, et ryt Landskab); mærk: et glad Sind, ligesaa: lad og kaad.

2) Adjektiver, som ender paa ***sk***, og som er Afledsord: et krigersk Folk, et løbsk Dyr.

3) Adjektiver, som ender paa ***s***, og som egentlig er Genitiv af Substantiver: alskens, fælles, nymodens, dagligdags, tilfreds, stakkars.

Anm. 2. Mærk Intetkjønsdannelsen: liden — lidet og lidt, megen — meget, egen — eget og egent; sammenlign nogle ubestemte Pronominer (§ 20). I Udtryk som „lidt Mad, meget Skov" er Adjektivet brugt substantivisk, og Forholdet er et Appositionsforhold som i § 102, Anm. 2.

§ 23. Adjektivets **Flertal** dannes ved Endelsen ***e***: en god Mand — gode Mænd, et godt Hus — gode Huse.

Anm. 1. Flertal er ligt Enkelttal i

1) Adjektiver, som ender paa ***e*** og ***aa***: en lige Linje — lige Linjer, en blaa Blomst — blaa Blomster.

2) Adjektiver, som ender paa ***s*** (§ 22, Anm. 1, 3): alskens Løier, nymodens Klæder, enetages Huse (dog ogsaa: dagligdagse Begivenheder, gammeldagse Stole, og altid: tilfredse).

Anm. 2. Adjektiver, som ender paa ubetonet ***el***, ***en*** eller ***er***, bortkaster ***e*** foran Endekonsonanten, naar de faar Flertalsendelse: et simpelt Hus — simple Huse, en vissen Blomst — visne Blomster, en fager Lid — fagre Lider. (Smlg. § 7 Anm. 1.)

Anm. 3. Adjektiver og Participier, som ender paa ubetonet *et*, forandrer i Flertal *et* til *ede*: et elsket Barn — elskede Børn, en krumbenet Stol — krumbenede Stole.

Anm. 4. Liden Flt. smaa, megen Flt. mange; faa er Flertalsadjektiv. Mærk Intetkjøn smaat.

§ **24.** Til et Substantiv med et Adjektiv eller til et substantivisk brugt Adjektiv bruges som bestemt Artikel ***den, det, de*** (egentlig det demonstrative Pronomen, dog uden Betoning); denne Artikel kaldes **Adjektivernes bestemte Artikel:** den gode Mand, det gode Hus, de gode Huse.

Anm. 1. Ved al bruges Substantivernes bestemte Artikel: alt Folket, alle Folkene; ved hel bruges begge Artikler om hinanden: hele Hæren, den hele Hær.
Hos Digtere: breden Bord, sorten Muld.

Anm. 2. Mærk: lyse Dagen som Modsætning til Natten; ligeledes: gamle Provsten, vesle Gutten, vilde Havet, tykke Skoven og flere lignende Udtryk.

§ **25.** Efter den bestemte Artikel og de demonstrative Pronominer, efter en Genitiv og de possessive Pronominer faar Adjektivet i begge Kjøn og Tal Endelsen ***e***, **Adjektivets svage Form:** det gamle Hus, den smukke Blomst, disse store Byer, min nye Hat.

Anm. 1. Ved Dannelsen af den svage Form er at mærke de samme Egenheder som ved Flertalsdannelsen. Liden har svag Form lille.

Anm. 2. Om Bestemmelsesordet er udeladt, bruges alligevel den svage Form; saaledes i Tiltale: kjære Ven!

Ligesaa med personligt Pronomen istedetfor possessivt: Jeg gamle Nar! Du fromme Mand! Mærk Adjektivets Plads: Karl den store, Harald haarfagre.

§ **26.** Adjektivets **Sammenligningsgrader** kaldes de Former af Adjektivet, som betegner Egenskaben sammenlignet hos to eller flere Gjenstande.

Komparativ betegner Egenskaben i høiere Grad hos en Gjenstand end hos en anden.

Superlativ betegner Egenskaben i høiere Grad hos en Gjenstand end hos alle de andre, som den sammenlignes med.

Positiv kaldes Adjektivets oprindelige Form.

Komparativ og Superlativ dannes af Positiv ved Endelserne ***re*** (***ere***) og ***st*** (***est***), undertiden med Omlyd (§ 7): rig — rigere — rigest, stille — stillere — stillest, ung — yngre — yngst.

Anm. Mærk Adjektiver, som ender paa ubetonet ***el***, ***en*** eller ***er***: doven — dovnere — dovnest, fager — fagrere — fagrest. (Sml. § 23, Anm. 2),

Uregelmæssig dannes Komparativ og Superlativ:

a) ved Forandring af Stammen: megen — mere — mest; nær — nærmere — nærmest og næst.

b) af en anden Stamme end Positivs: god — bedre — bedst, ond — værre — værst, liden — mindre — mindst, gammel — ældre — ældst, mange — flere — flest.

§ **27.** Mange Adjektiver kan ikke danne Komparativ og Superlativ, fordi Formen vilde blive for tungvindt. Vi hjælper os da ved at forbinde med Adjektivet ***mere*** og ***mest*** (Komparativ og Superlativ af Gradsadverbiet meget). Af saadanne mærker vi:

a) Flerstavelsesadjektiver paa ***s*** og ***sk*** samt paa ubetonet ***et***, fremdeles alle Participier: krigersk — mere krigersk — mest krigersk, tilfreds, bakket, tilfredsstillende, forfulgt.

b) Afledede Adjektiver, som ender paa ***en:*** gylden, muggen, grætten.

Paa samme Maade bærer vi os ad, naar vi sammenligner to eller flere Egenskaber hos samme Gjenstand: Han er mere doven end syg.

§ **28.** Komparativ og Superlativ kan ikke dannes af Adjektiver, naar Egenskaben er slig, at den ikke kan tænkes i høiere Grad: evig, almægtig, daglig; saaledes ogsaa, naar Adjektivet indeholder en demonstrativ Betydning: samme, selv, saadan, slig (se § 17).

§ **29.** Blot i Komparativ og Superlativ bruges nogle Adjektiver, hvis Stamme er et Adverbium (især Stedsadverbium): indre — inderst, øvre — øverst, bagre — bagerst, fremre — fremst eller fremmest, hidtre — hidterst, senere — sidst o. fl.

Blot i Komparativ bruges: nordre, søndre, østre, vestre.

Blot i Superlativ bruges: eneste, første (se § 31), mellemst, ypperst.

§ **30**. Et Adjektiv bruges substantivisk

1) i Fælleskjøn Enkelttal og i Flertal for at betegne et Menneske (Mennesker), som har Egenskaben; en fattig, den rige, de gamle;
2) i Intetkjøn Enkelttal som et abstrakt Substantiv: det gode, det nyttige.

Naar et Adjektiv er brugt substantivisk, eller naar Substantivet, hvortil det hører, er underforstaaet, danner det Genitiv som et Substantiv: den fattiges Bønner; de ulykkeliges Skrig; den yngste Broders Arbeide er bedre end den ældstes.

Talord.

§ **31**. Et Talord er et Ord, der sættes adjektivisk til et Substantiv for at betegne Antallet af Gjenstande eller Gjenstandens Plads i en Række.

Vi har derfor to Slags Talord:

Grundtal (Kardinaltal): to Konger, fire Bøger.

Ordenstal: den tredje Dag, første Gang.

Mærk: Karl den første, Oskar den anden, (smlg. § 25, Anm. 2).

§ **32**. Af Kardinaltallene har en Intetkjøn et og svag Form den ene (Superl. eneste). Talordene kan danne Genitiv i samme Tilfælde

som Adjektiverne (§ 30). Million, Billion o. s. v. er Substantiver og danner Flertal ved Endelsen *er;* hundrede og tusinde kan ogsaa være Substantiver: tre Millioner, mange Hundreder, hele Tusindet.

Ordenstallene er Adjektiver i den svage Form og har i Almindelighed et af de Bestemmelsesord, der virker denne (§ 25): min første Reise, Romernes tredje Krig med Punerne. Mærk: anden, andet forskjellig fra det ubestemte Pronomen (§ 20).

Verbum.

§ **33**. Et Verbum er et Ord, der betegner en Handling, som en Gjenstand gjør, eller en Tilstand, hvori den befinder sig.

En Handling kan være saadan, at der ikke tænkes paa nogen Gjenstand for den (nogen Gjenstand, som den gaar ud over); men den kan ogsaa være en Behandling af en Gjenstand eller en Handling, hvorved en Gjenstand frembringes. Vi har altsaa fire Slags Verber:

Tilstandsverber } **intransitive Verber.**
Handlingsverber }
Behandlingsverber } **transitive Verber.**
frembringende Handlingsverber }

§ **34**. Er Prædikatet i en Sætning et transitivt Verbum, da kan der i Sætningen være **Objekt,** den Sætningsdel, der betegner Gjenstan-

den, som Subjektet behandler eller frembringer ved sin Handling: Bonden pløier Ageren; Ragna strikker Strømper; jeg læser et Brev; jeg skriver et Brev.

Prædikatet kan, enten det er et transitivt eller intransitivt Verbum eller et verbalt Udtryk (§ 5), ogsaa bestemmes ved **Adjekt** (**Hensynsbetegnelse**), den Sætningsdel, der betegner Gjenstanden, for hvem eller med Hensyn til hvem Subjektet foretager Handlingen eller befinder sig i Tilstanden: Min Moder gav Barnet Brød; Harald fratog Bønderne Odelen; Sønnen ligner Faderen; Kongen er mig ikke god.

Objektet og Adjektet er selvfølgelig et Substantiv eller substantivisk brugt Ord (smlg. § 5).

Ogsaa naar et Verbum eller verbalt Udtryk forekommer i Sætningen i et andet Forhold end som Prædikat, kan det have Objekt eller Adjekt.

Objektets og Adjektets Kasus er Afhængighedsform, hvor denne findes (§ 14).

§ **35**. Verbets **Konjugation** bestaar i Dannelsen af Tider, Maader og Former (Genus).

Verbets **Tider** er de Former af Verbet, som betegner Handlingens eller Tilstandens Tid i Forhold til Udsagnets eller en anden bestemt Tid. Handlingen eller Tilstanden kan være:

1) samtidig med
2) før
eller 3) efter

} en Nutid, Fortid eller Fremtid.

Til at udtrykke disse 9 Tidsforhold har vi følgende 6 Tider:

1. **Præsens** (samtidig med Nutiden),
2. **Imperfektum** (samtidig med Fortiden),
3. **Perfektum** (før Nutiden),
4. **Pluskvamperfektum** (før Fortiden),
5. **Futurum** (samtidig med Fremtiden og efter Nutiden),
6. **Futurum eksaktum** (før Fremtiden).

Anm. Nogen Form for at betegne efter Fremtiden behøves ikke; om Former for at betegne efter Fortiden se under Konditionalis (§ 44, 1).

§ **36**. Verbets **Maader** (**Modus**) er de Former af Verbet, som betegner den Maade, hvorpaa Handlingen eller Tilstanden udsiges. De er:

1. **Indikativ**, den fortællende Maade,
2. **Konditionalis**, den betingede Maade,
3. **Konjunktiv**, den ønskende eller indrømmende Maade,
4. **Imperativ**, den befalende Maade.

Her kan ogsaa tages med:

5. **Infinitiv**, den substantiviske Maade,
6. **Participium**, den adjektiviske Maade.

§ **37**. Ved transitive Verber kan Sætningen ogsaa formes saaledes, at Gjenstanden for Behandlingen eller den frembringende Handling som Subjekt siges at lide for Behandlingen eller frembringes ved Handlingen. Vi har derfor af disse Verber to **Former** (**Genus**): **Aktiv**

(Handleform) og **Passiv** (Lideform): Solen opvarmer Jorden; Jorden opvarmes af Solen. Man bygger et Hus; Huset bygges.

Anm. Ogsaa af intransitive Verber kan bruges Passiv, men da disse ikke har noget Objekt, bliver der i den passiviske Sætning intet bestemt Subjekt: Der spøges og fjases hele Dagen.

§ **38.** Subjektets Person har ingen Virkning paa Formen af Prædikatets Verbum (i ældre Stil: du vedst, du est). Ligeledes forsvinder mere og mere de særegne Former for Flertal, som hidtil har været brugt i enkelte Tider; vi siger saaledes: jeg gaar, vi gaar, (ikke: vi gaa); jeg kan, vi kan (ikke: vi kunne).

§ **39.** Vort Sprog har ikke Former for alle Tider af alle Modus og Genus. Hvor saadanne mangler, maa vi hjælpe os ved at forbinde med Verbet andre Verber, som i dette Tilfælde kaldes **Hjælpeverber.** Hjælpeverbet og Verbet er imidlertid smeltet saaledes sammen til ét Begreb, at vi gjerne kan kalde de paa denne Maade dannede Tider Former af Verbet.

§ **40.** Der er nogle Tider, hvoraf vi kan danne alle de andre efter bestemte Regler, og som vi derfor kalder Verbets **Hovedtider.** De dannes af Verbets Stamme saaledes:

1. **Præsens Infinitiv Aktiv** ved Endelsen ***e:*** sov — sove; Undtagelse gjør de Stammer, som ender paa en Vokal: se — se, gaa — gaa;
2. **Præsens Indikativ Aktiv** ved Endelsen ***r (er):*** gaa — gaar, sov — sover;
3. **Imperfektum Indikativ Aktiv**

a) ved Endelsen ***de (ede)*** eller ***te,*** undertiden med Forandring af Stammens Vokal: elsk — elskede, søg — søgte, læg — lagde, sælg — solgte;

b) uden Endelse og da ofte ved Stammeforandring (enten Forandring af Vokalen eller Sløifning eller Skjærpning af Endekonsonanten): løb — løb, skriv — skrev, lig — laa, hold — holdt, bind — bandt, gang — gik.

4. **Perfektum Participium Passiv** ved Endelsen ***t (et)*** eller ***en,*** ofte med Forandring af Stammens Vokal enten i Lighed med eller forskjellig fra Forandringen i Impf. Ind. Akt.: elsk — elsket, søg — søgt, skriv — skrevet, sælg — solgt, bind — bundet og bunden.

Perf. Part. Pass. har Kjøns- og Talsformer som et Adjektiv: Bøgerne er solgte; Børnene blev forskrækkede (§ 23, Anm. 3); Bogen er funden, Barnet er fundet, Bøgerne er fundne. (Dog siger man ofte: Bøgerne er solgt; Bogen er fundet; Bøgerne er fundet).

Perf. Part. Pass. findes af alle Verber, ogsaa af de intransitive, da det er nødvendigt til Dannelsen af de forbigangne Tider i Aktiv.

Efter Dannelsen af Imperfektum kaldes Konjugationen:

svag, naar Impf. dannes ved Endelse,

stærk, naar Impf. dannes uden Endelse.

Anm. I de svage Verber fortrænger Impf. paa ***te*** mere og mere Impf. paa ***ede;*** man siger nu almindelig legte (ikke legede), hilste (ikke hilsede).

§ **41.** De Verber, der bruges som Hjælpeverber, er:

have og være til at danne de forbigangne Tider; være bruges ogsaa til at danne Passiv;
skulle og ville til at danne Futurerne (og Konditionalis);
faa til at danne Futurum eksaktum;
blive til at danne alle Tider i Passiv.

Præsensdannelsen i disse Verber er tildels uregelmæssig.

Stamme.	Pr. Inf.	Pr. Ind	Impf. Ind.	Perf. Part. Pas.
hav	have	har	havde	havt
vær	være	er	var	været
skul	skulle	skal	skulde	skullet
vil	ville	vil	vilde	villet
(fang) faa	faa	faar	fik	faaet
bliv	blive	bliver	blev	bleven

Anm. Alle transitive Verber danner de forbigangne Tider ved Hjælpeverbet have; de intransitive Verber bruger have, naar de betegner en Varighed af Handlingen eller Tilstanden, men være, naar de betegner Handlingens Begyndelse eller Overgangen til Tilstanden: Jeg har sovet; jeg er søvnet; jeg har gaaet hele Tiden; jeg er gaaet ud.

§ **42.** Hvilke Tider der findes i de forskjellige Maader, og hvorledes de dannes, sees af følgende Tabel.

Aktiv.

Indikativ.

Præsens	kjøber	synker
Impf.	kjøbte	sank
Perf.	har kjøbt	er sunken
Pluskpf.	havde kjøbt	var sunken
Futur.	skal el. vil kjøbe	skal el. vil synke
Fut. eks.	skal el. vil have kjøbt el. faar kjøbt.	skal el. vil være sunken.

Konditionalis.

Præs.	skulde el. vilde kjøbe	skulde el. vilde synke
Perf.	skulde el. vilde have kjøbt el. fik kjøbt.	skulde el. vilde være sunken.

Konjunktiv.

Præsens	kjøbe	synke
Perf.	have kjøbt	være sunken

Imperativ.

Præsens	kjøb	synk
Perf.	(hav kjøbt	vær sunken).
Fut. eks	faa kjøbt.	

Infinitiv.

Præs.	at kjøbe	at synke
Perf.	at have kjøbt	at være sunken
Fut.	at skulle el. ville kjøbe	at skulle el. ville synke
Fut. eks.	at skulle el. ville have kjøbt el. at faa kjøbt.	at skulle el. ville være sunken.

Inf. forbindes med at (eg. Præposition), hvor den optræder, som om den var et Substantiv.

Participipium.

Præsens kjøbende synkende

Passiv.

Indikativ.

Præsens kjøbes el. bliver kjøbt
Imperf. kjøbtes el. blev kjøbt
Perf. er bleven kjøbt el. er kjøbt
Pluskvpf. var bleven kjøbt el. var kjøbt
Futur. skal el. vil kjøbes el. blive kjøbt
Fut. eks. skal el. vil være bleven kjøbt.

Konditionalis.

Præsens skulde el. vilde kjøbes el. blive kjøbt
Perf. skulde el. vilde være bleven kjøbt.

Konjunktiv.

Præsens kjøbes el. blive kjøbt
Perf. (være bleven kjøbt).

Imperativ.

Præsens bliv kjøbt
Perf. (vær bleven kjøbt).

Infinitiv.

Præsens at kjøbes el. at blive kjøbt
Perf. at være bleven kjøbt
Futur. at skulle el. ville kjøbes el. blive kjøbt
Fut. eks. at skulle el. ville være bleven kjøbt.

Participium.

Perfektum kjøbt.

Anm. Nogle stærke Verber danner ikke Impf. Passiv paa *s*; vi har f. Eks. Formerne synges, hjælpes, tvinges, men ikke Formerne sanges, hjalpes, tvanges.

Perfektum er kjøbt kan ogsaa betragtes som Præsens af den efter Handlingens Fuldendelse indtraadte Tilstand, og vi kan deraf danne de øvrige Tider i alle Maader: Impf. var kjøbt, Perf. har været kjøbt o. s. v. Denne Passiv kan vi kalde **Tilstandspassiv**, og i Modsætning dertil kan Passiven med blive kaldes **Handlingspassiv**.

§ **43**. Vi er ofte unøiagtige i Brugen af Tiderne. Saaledes kan Perfektum bruges istedetfor Imperfektum: Hvad har du bestilt i Formiddag? Præsens bruges hyppig for Futurum: Jeg reiser imorgen. Perfektum for Fut. eksaktum: Naar jeg har skrevet Brevet, skal jeg komme.

§ **44**. Om Brugen af Modus skal vi mærke os:

1. Konditionalis betegner Handlingen eller Tilstanden som afhængig af en Betingelse, der ikke finder Sted: Dersom vi kjendte vor Fremtidsskjebne, vilde vi ikke være saa letsindige. Dog bruger vi i dette Tilfælde ofte Impf. og Pluskvpf. Indikativ: Havde han kjendt sin Skjebne, saa havde han ordnet sig anderledes.

De samme Former, som vi kalder Konditionalis, bruges meget ofte (uden nogen konditionel Betydning) som Imperfektum til de to Futurer, og efter Dannelsen er de heller ikke andet. Vi kan derfor ogsaa kalde dem **Imperfektsfuturum** og **Pluskvamperfektsfuturum**: Min Broder skriver, at han skal komme imorgen; min Broder skrev, at han skulde komme imorgen. Den ihærdige giver sig ikke, før han faar klaret alle Vanskeligheder; han gav sig ikke, før han fik klaret o. s. v. Man kunde altsaa opstille følgende 8 Tider:

Præsens	Præsensfuturum
Imperfektum	Imperfektsfuturum
Perfektum	Perfektsfuturum
Pluskvamperfektum	Pluskvamperfektsfuturum.

2. Konjunktiv bruges ikke meget; den udsiger Handlingen eller Tilstanden som et Ønske, en Indrømmelse eller i det hele taget som blot mulig, altsaa uvis: Gud være lovet! Det ske, som du vil! Vi udtrykker ofte dette Slags Udsagn ved Omskrivninger: Gid han kom! Bare han kom! Lad det gaa, som det vil!

3. Imperativ betegner naturligvis Handlingen som fremtidig; derfor har Perf. Imp. samme Betydning som Fut. eksaktum. Imperativ i Passiv har vi kun sjelden Brug for.

§ **45**. Vi kan udsige en Handling eller Tilstand paa mange andre Maader end de, som vi har Modus til at udtrykke, f. Eks. som en Evne,

en Mulighed, en Pligt. Vi forbinder da med Verbet et Verbum, der indeholder dette Maadesbegreb. Da slige Verber er at regne for Hjælpeverber til at danne Modus, kalder vi dem **modale Hjælpeverber:**

§ **46**. De modale Hjælpeverber konjugeres saaledes:

Pr. Inf. Akt.	Pr. Ind. Akt.	Impf. Ind. Akt.	Perf. Part. Pass.
kunne	kan	kunde	kunnet.
maatte	maa	maatte	maattet.
burde	bør	burde	burdet.
turde	tør	turde	turdet.
skulle			
ville	se Hjælpeverberne (§ 41).		
faa			
gide	gider	gad	gidet.
	mon (Pr. Konj. monne).		
lade (se § 87, Anm. 1).			

De modale Hjælpeverber forbindes med Hovedverbet i Infinitiv uden ***at:*** Den, som kan arbeide, bør ogsaa arbeide; nu gider jeg ikke læse mere; Karl fik ikke sove for Tandpine.

Anm. Skal og vil som modale Hjælpeverber kan vi ved Betoningen adskille fra de samme Verber som temporale Hjælpeverber. Faar som modalt Hjælpeverbum adskilles let fra Fut. eksaktums Hjælpeverbum, da dette forbindes med Perf. Part. Pass. af Hovedverbet: Imorgen faar jeg læst Bogen ud. Nu faar jeg læse Bogen.

§ **47**. Naar et Verbum har som Objekt den samme Gjenstand som den, der er Subjekt, siger vi, at det er brugt refleksivt (§ 15). Der gives nogle Verber, som blot kan bruges refleksivt, og dem kalder vi **refleksive Verber**: forsove sig, bryste sig, bare sig, skynde sig.

§ **48**. Passivformen er opstaaet af Refleksivet (Endelsen ***s*** = ***sig***). Deraf kommer det, at vi har nogle Verber, som bruges i Passivform og refleksivt med samme Betydning: jeg undres, jeg undrer mig; jeg kjedes, jeg kjeder mig; jeg harmes, jeg harmer mig. Nogle Verber bruges blot i Passiv eller refleksivt: jeg nøies, jeg nøier mig.

Nogle Verber bruges i Passiv med reciprok Betydning (§ 15): vi skjendes, vi slaaes, vi stanges. Nogle af disse bruges blot i Passiv: vi kappes, vi kives, vi klamres. De kan ogsaa bruges om et enkelt Subjekt: jeg slaaes (med ham), jeg omgaaes (ham el. med ham), jeg kappes (med ham).

§ **49**. Der gives ogsaa andre Verber, som blot bruges i Passiv: jeg længes (= det bliver mig langt el. længe), jeg synes (= det synes mig; syne i Aktiv er sjeldent), blues (= bliver bly), ræddes, vredes, færdes, lykkes, rygtes.

Nogle saadanne bruges blot med ubestemt Subjekt: det dages (= bliver Dag), det vaares (§ 51).

§ **50**. Disse Verbers Konjugation er besynderlig, idet Pf. Part. faar Endelsen *s*, hvorved Participiets *t* ofte falder bort:

harmes	—	harmedes	—	har harmes	
sees	—	saaes	—	har sees	
slaaes	—	sloges	—	har slaaes	
synes	—	syntes	—	har synes (syntes)	
længes	—	længtes	—	har længes (længtes)	
(længter	—	længtede	—	har længtet)	
færdes	—	færdedes	—	har færdes	
lykkes	—	lykkedes	—	har (er) lykkes	
vaares	—	vaaredes	—	(har vaares?).	

§ **51**. **Upersonlige Verber** kaldes Verber, som blot kan bruges med et ubestemt Subjekt (3dje Pers. pers. Pron. ***det***). Slige er især Udtryk for Veiret: det sner, det rimer, det hagler; fremdeles nogle af de i § 49 omtalte Verber: det dages.

Adverbium.

§ **52**. Et Adverbium er et Ord, som angiver en Omstændighed ved en Handling eller Tilstand. Adverbiet slutter sig altsaa som Bestemmelse til et Verbum. Et Slags Adverbier (Gradsadverbier) betegner en Omstændighed ved en Egenskab eller Omstændighed og bruges altsaa til at bestemme et Adjektiv eller Adverbium.

§ **53.** Efter de forskjellige Slags Omstændigheder har vi forskjellige Slags Adverbier.

En Egenskab ved en Gjenstand kan i Regelen ogsaa udsiges som Omstændighed ved en Handling eller Tilstand. Vi har derfor Adverbier, dannede af Adjektiver, og de er lig Adjektivets Intetkjøn (§ 22). De kaldes

1. **Egenskabsadverbier (Maadesadverbier):** Barnet skriver smukt; at tale høit; vel og ilde. Maadesadverbier er ogsaa: demonst. saaledes (saa), relat. som, spørg. hvorledes.

Af de øvrige Adverbier mærker vi os:

2. **Stedsadverbier:** Paastedsadv.: her, der, inde, ude, hjemme; Tilstedsadv.: herhen (hid), derhen (did), ind, ud, hjem; Frastedsadv.: herfra, derfra, indenfra, hjemmefra. Til de af disse, som har demonstrativ Betydning, findes tilsvarende relative, spørgende og ubestemte:

   her, der — hvor — etsteds, intetsteds o. fl.
   herfra, derfra — hvorfra — etstedsfra

   og alle Sammensætninger med her og der.
3. **Tidsadverbier:** nu, idag, iaar; før, igaar, ifjor, nys; siden, imorgen, straks; længe, altid, aldrig, ingensinde, engang, da, dengang; spørg. Tidsadv. naar.
4. **Grundsadverbier:** derfor, (relat. og spørg. hvorfor), altsaa, følgelig.
5. **Indrømmelsesadverbier:** dog, alligevel, desuagtet, ellers.

6. **Modale Adverbier:** maaske, kanske, muligens, gjerne, sagtens, vel (tonløst), nok, jo, vistnok, ikke.
7. **Gradsadverbier:** ganske, aldeles, for, altfor, meget; saa, relat. som, spørg. hvor.

§ **54.** Adverbierne har ingen anden Bøining end Komparation. De af Adjektiver dannede Adverbier har Komparativ og Superlativ ligedan som Adjektivets: blidt — blidere — blidest, godt (vel) — bedre — bedst, meget — mere — mest, ondt (ilde) — værre — værst.

Ligeledes komparereres: ofte — oftere — oftest, tidt — fiere — tiest, siden — senere — sidst, gjerne — hellere — helst.

§ **55.** Naar et Substantiv, styret af en Præposition, bestemmer et Verbum eller Adjektiv, er det en adverbiel Bestemmelse til dette (smlg. § 12): Min Fader bor i Byen; Gutten arbeider med Flid; jeg er meget daarlig af Hovedpine.

Anm. Et adverbielt Udtryk, som efter sin Oprindelse er et Substantiv, styret af en Præposition, betragtes og skrives rettest som Adverbium:

1) Naar Substantivet staar i en Kasus, der i Sproget, som det nu er, ellers ikke styres af Præpositionen eller slet ikke findes: tillands, tilbords, o. l., medrette, forfode, ihænde, tilskamme o. l.; jeg har isinde at reise, men: jeg har gjort det i Sinde.
2) Naar Substantivet i Forbindelsen med Præpositionen har faaet en særegen Betydning: idag, imorgen,

iveiret, fortiden; der laa en Stok midt i Veien, den var iveien for os.

§ 56. Enhver adverbiel Bestemmelse kalder vi som Sætningsdel **Komplement** til den Sætningsdel, som den bestemmer, og vi giver Komplementet Navn efter dets Betydning; saaledes Tidskomplement til Prædikatet: Han reiste i g a a r; Gradskomplement til Objektets Attribut: Jeg har havt en s æ r d e l e s behagelig Reise.

Konjunktion.

§ 57. En Konjunktion er et Ord, som bruges til at forbinde Ord eller Sætninger med hinanden.

Konjunktioner, som forbinder Ord, der staar i samme Forhold i Sætningen, eller Sætninger, der er ligestillede med hinanden, kaldes **sideordnende.** Konjunktioner, som forbinder to Sætninger, saa at den ene bliver en Bestemmelse til en Del af den anden, kaldes **underordnende.**

§ 58. Sideordnende Konjunktioner er:

Forbindende: o g, (b a a d e — o g); modsættende: m e n, (i k k e a l e n e — m e n o g s a a); adskillende: e l l e r, (e n t e n — e l l e r, h v e r k e n — e l l e r); Grundskonjunktion: t h i.

§ 59. Underordnende Konjunktioner er:
1) **at,** der knytter en Sætning som en substan-

tivisk Bestemmelse til en anden (ikke = Infinitivens at): Speiderne meldte, at Fienden flygtede (= Fiendens Flugt).

De øvrige tilknytter en Sætning som en adverbiel Bestemmelse (som en Tidsbestemmelse, Aarsagsbestemmelse o. s. v.) til en anden. Af dem mærker vi:

2) **Tidskonjunktioner**: medens, idet, da, efterat, før (førend), inden, naar o. fl.
3) **Aarsagskonjunktioner**: da, fordi (efterdi), saasom, siden o. fl.
4) **Betingelseskonjunktioner**: hvis, dersom, naar, saafremt, ifald o. fl.
5) **Indrømmelseskonjunktioner**: skjønt, endskjønt, omendskjønt, omend, uagtet o. fl.
6) **Hensigtskonjunktioner**: forat, at.
7) **Følgekonjunktion**: at, som henviser til et foregaaende Demonstrativum, saa eller et med saa sammensat Ord.
8) Sammenligningskonjunktioner: som, end; (smlg. det relative Adverbium som, § 53, 1).

Interjektion.

§ **60**. En Interjektion er et ofte uvilkaarligt Udtryk for en Følelse, f. Eks. Forundring: ah, aa; Smerte: au, o; Foragt: pyt. Den er altsaa kun uegentlig at regne for et Ord.

Interjektionen danner i Talen ikke nogen Del af Sætningen, men betragtes rettest som en Sætning for sig (forkortet, elliptisk Sætning).

Sætningslære.

Oversigt over Sætningen og dens Dele.

1. Den enkelte Sætning.

§ 61. En Sætning er et Udsagn, og dens Hoveddel er **Prædikatet,** det udsagte.

Prædikatet er et Verbum eller et af et Substantiv eller Adjektiv ved Hjælp af Verbet være eller blive dannet verbalt Udtryk: være Konge, blive Konge, være syg, blive syg (Prædikatshjælpeverbet § 5).

De øvrige Dele af Sætningen er substantiviske, adjektiviske eller adverbielle Sætningsdele.

§ 62. **Substantiviske Sætningsdele** er: Subjektet (§ 5), Objektet og Adjektet (Hensynsbetegnelsen) (§ 34).

De substantiviske Sætningsdele er enten Substantiver eller substantivisk brugte Ord. Saadanne er: Pronominer (§ 14), Adjektiver brugt substantivisk (§ 30), Verber i Infinitiv (§ 36, 5) og endelig hvilketsomhelst Ord, naar det betegner Ordet og ikke det Begreb, det indeholder.

§ 63. **Adjektiviske Sætningsdele, Attributer,** er efter sin Natur Bestemmelser til Substantiver, som forekommer i Sætningen (§ 21).

De adjektiviske Sætningsdele er: Adjektiver, Talord (§ 31) og adjektiviske Pro-

nominer (§ 16, 17, 19 og 20); Substantiver i Adjektivforhold: i Genitiv (§ 11), styret af en Præposition (§ 12); endelig Verber i Participium (§ 36, 6).

§ **64. Adverbielle Sætningsdele, Komplementer,** er efter sin Natur Bestemmelser til Verber, som forekommer i Sætningen, i enkelte Tilfælde også til Adjektiver eller Adverbier (§ 52). De hører altsaa somoftest til Prædikatet.

De adverbielle Sætningsdele er enten Adverbier eller Substantiver i Adverbiumsforhold (styret af en Præposition, § 55).

Anm. Om et Substantiv staar i Adjektiv- eller Adverbiumsforhold, er det alligevel et Substantiv og kan som saadant have en adjektivisk Bestemmelse: Den gamle Mands Kræfter var udtømte. Han bor i det øverste Hus i næste Gade.

Saaledes kan ogsaa et Verbum, om det staar i substantivisk eller adjektivisk Forhold, have de Bestemmelser, som Verbets Natur tillader: Det er vor Pligt at elske vor Næste. Det ifjor avlede Korn.

§ **65.** To eller flere Ord, som er samme Sætningsdel eller bestemmer samme Sætningsdel paa samme Maade, kaldes **sideordnede Sætningsdele.** Enten staar de uden noget Forbindelsesord, eller de er forbundne ved sideordnende Konjunktioner (§ 58).

2. Den sammensatte Sætning.

§ **66.** Det samme Begreb, som vi udtrykker ved et enkelt Ord eller en Forbindelse af

Ord, kan vi mangen Gang udtrykke ved en Sætning: Kongens Flugt = at Kongen er flygtet; Naboens Hus = Huset, som ligger ved Siden af; efter Maaltidet = naar jeg har spist.

En saadan Sætning kan naturligvis optræde som en Del af en anden Sætning, og den kaldes da **Bisætning** (underordnet Sætning) til denne som **Hovedsætning** (overordnet Sætning).

En Sætning, hvoraf en eller flere Dele selv er Sætninger, kaldes en **sammensat Sætning (Periode).**

§ **67**. Ligesom de enkelte Ord er enten substantiviske eller adjektiviske eller adverbielle Bestemmelser i Sætningen, saaledes ogsaa Bestemmelser, som er udtrykte ved Sætninger. Vi har altsaa substantiviske, adjektiviske og adverbielle Bisætninger.

§ **68**. De Ord, hvorved en Bisætning kan forbindes med Hovedsætningen, er: relative og spørgende Pronominer og Adverbier samt Konjunktioner (underordnende Konjunktioner § 59). Med Hensyn til Bindeordet har vi altsaa: relative Bisætninger, spørgende Bisætninger (afhængige Spørgesætninger) og Konjunktionsbisætninger.

§ **69**. **Substantiviske Bisætninger** kan bruges i de Forhold, hvori et Substantiv kan staa i Sætningen, altsaa som Subjekt, Objekt og Adjekt (§ 62), som Prædikat (med et Hjælpe-

verbum, § 61), som Attribut og Komplement, styret af en Præposition (§ 63 og 64).

Derimod kan en substantivisk Bisætning naturligvis ikke staa i Genitiv.

De substantiviske Bisætninger er: Konjunktionsbisætninger med **at** (§ 59, 1), afhængige Spørgesætninger med spørgende Pronominer, med om og andre spørgende Adverbier (§ 53).

§ **70**. **Adjektiviske Bisætninger** kan bruges som Attribut til en Sætningsdel, som er et Substantiv (§ 63).

De adjektiviske Bisætninger er relative Bisætninger med relative Pronominer (§ 18) eller relative Adverbier (§ 53).

§ **71**. **Adverbielle Bisætninger** kan bruges som Komplement til en Sætningsdel, som er et Verbum. De hører altsaa somoftest til Prædikatet (§ 64).

En adverbiel Bisætning til et Adjektiv kan neppe bruges, uden naar dette staar prædikativt.

De adverbielle Bisætninger er Konjunktionsbisætninger med underordnende Konjunktioner (§ 59, 2—8, altsaa ikke **at** § 59, 1). Vi giver dem Navn efter Konjunktionerne, altsaa: Tidsbisætninger, Aarsagsbisætninger o. s. v. (smlg. § 56).

§ **72**. To eller flere Sætninger, der staar i samme Forhold i Perioden, altsaa to Hovedsæt-

ninger i samme Periode eller to Bisætninger, der bestemmer samme Del af Hovedsætningen paa samme Maade, kaldes **sideordnede Sætninger.** De forbindes paa samme Maade som sideordnede Sætningsdele (§ 65).

§ **73.** En Bisætning kan igjen bestemmes ved en anden Bisætning og er da at betragte som Hovedsætning i Forhold til denne.

Om de enkelte Sætningsdele.

Om Prædikatet.

§ **74.** Efter Prædikatets Verbums M o d u s er Sætningen indikativisk, konditionel, konjunktivisk eller imperativisk.

Den indikativiske Sætning er enten fortællende eller spørgende. Udsagnets Modalitet betegnes ved modale Hjælpeverber (§ 45 og 46) eller modale Adverbier (§ 53, 6).

I den spørgende Sætning, hvori der spørges om Prædikatet, udtrykkes Spørgsmaalet ved Ordstillingen eller ved m o n (smlg. det modale Hjælpeverbum), naar det er en Hovedsætning, men ved o m, naar det er en Bisætning: Reiser han? eller: Mon han reiser? Jeg vil spørge ham, om han reiser. Spørges der om en substantivisk, adjektivisk, adverbiel Sætningsdel, da er denne et spørgende Pronomen, et spørgende Adjektiv (Pron. i Gen. eller brugt

adjektivisk), et spørgende Adverbium (adverbielt Udtryk): Hvem reiser? Hvad gjør du? Hvem gav du Bogen? Hvordan Reise har du havt? Hvis Penge er dette? Hvilken Bog har Du mistet? Hvor bor du? Paa hvem kan jeg stole? (Hvem kan jeg stole paa?)

Anm. Et Udraab betegnes ofte ved et spørgende Ord, men Ordstillingen er anderledes end i Spørgesætningen: Hvor han er gammel! Hvor gammel er han? — Elliptisk Udraab: Hvilket Syn! Hvor smukt! (Sml. § 60.)

§ 75. **Den konditionelle Sætning** udsiger noget, som er afhængigt af en Betingelse, der ikke finder Sted (§ 44, 1). Betingelsen er udtrykt ved en adverbiel Bisætning, et Adverbium eller adverbielt Udtryk: Hvis han kjendte mit Tilflugtssted, vilde han røbe mig. Dengang vilde jeg ikke have handlet saaledes. I dit Sted vilde jeg flygte.

Ofte er Betingelsen ikke udsagt, men forstaaes af Sammenhængen: Saaledes vilde ikke jeg have handlet.

§ 76. **Den konjunktiviske Sætning** forekommer kun som Hovedsætning og anvendes sjelden (§ 44, 2): Din Vilje ske! Det være sandt eller ikke! Nu passe enhver sig selv!

§ 77. **Den imperativiske Sætning** bruges kun som Hovedsætning. Dens Subjekt er naturligvis et Tiltaleord (2den Pers. pers. Pron. eller 3dje Pers. Flt.), og det udelades næsten altid: Læs

dine Lektier! (Skriv du! du skriver penest. Bare skriv du, som jeg siger!)

§ **78**. Efter Prædikatets Verbums Genus er Sætningen **aktivisk** eller **passivisk**. Er Verbet transitivt, og Sætningen omgjøres til passivisk, da bliver Objektet (efter § 37) Subjekt, og Subjektet sættes i Adverbiumsforhold (somoftest med Præpositionen **af**) til Prædikatet (Subjektskomplement, det logiske Subjekt); de øvrige Sætningsdele bliver, hvad de var: Harald samlede Norge til et Rige — Norge blev af Harald samlet til et Rige. Dog kan ogsaa i nogle Tilfælde Adjektet blive Subjekt (§ 92).

Er Verbet intransitivt, eller er det transitivt uden Objekt eller med Objektet i Adverbiumsforhold (§ 89), da bliver der i den passiviske Sætning intet Subjekt: Der kjøres paa Gaden hele Dagen. Klokken 2 skal der spises. Der blev søgt efter Barnet. (Se § 81 og Anm.)

Anm. Er Subjektet i den aktiviske Sætning ubestemt, bortfalder Subjektskomplementet i den passiviske: Man (vi) udretter intet med alt sit (vort) Stræv — Der udrettes intet med alt ens (vort) Stræv. Man finder ikke et Menneske — Der findes ikke et Menneske.

§ **79**. Er Prædikatet et Substantiv eller Adjektiv med Hjælpeverbum, da er Substantivets Kasus Nominativ, og Adjektivet retter sig efter Subjektet i Tal og Kjøn. En Infinitiv og en substantivisk Bisætning betragtes som Intetkjøn: Karl er Konge. Gutten er syg; Barnet er sygt;

Børnene er syge. At snakke for meget er dumt. At Straffen engang vil komme, er sikkert.

Anm. 1. Ovnen er af Jern (adjektivisk Udtryk). Er Prædikatet et Substantiv, da forbindes det undertiden med Præp. til: Du skal blive til en Fugl. Hans Selskab er mig til stor Hygge. (Være til, blive til, som uægte sammensatte Verber se § 84.)

Anm. 2. De personlige Pronominer staar som Prædikat i Afhængighedsform: Det er mig, som har gjort det. Det bliver ham, som faar Skammen.

Anm. 3. En Infinitiv som Prædikat kan have adjektivisk Betydning: Ikke et Menneske var at finde. Dampbaaden er endnu ikke at øine (synlig).

Om de substantiviske Sætningsdele.

Om Subjektet.

§ **80**. Subjektet er en nødvendig Sætningsdel og har sin naturlige Plads foran Prædikatet.

Selv hvor det udsagte ikke henføres til noget bestemt Subjekt, sætter vi Subjekt (**det**): Det regner; det brænder etsteds i Byen (upersonlig Sætning, se § 51).

Vi udelader Subjektet i den imperativiske Sætning, fordi det er saa bestemt, at vi ikke behøver at nævne det (§ 77).

Vi udelader Subjektet i enkelte passiviske Sætninger, fordi det er saa ubestemt, at vi ikke kan eller ikke bryder os om at nævne det (se § 37, Anm.): Der arbeides baade Dag og Nat.

§ **81.** Subjektet viger fra sin Plads i den spørgende Sætning, hvori der spørges om Prædikatet (§ 74); ligesaa naar en anden hvilkensomhelst Sætningsdel træder frem i Spidsen af Sætningen for at udhæves: Kommer du iaften? Døden frygter jeg ikke. Igaar reiste han.

Subjektet viger fra sin Plads, og Sætningen indledes med **der**, naar Prædikatet er Verbet være eller Verber med lignende Betydning: Der er et Hul paa din Kjole. Der sker meget underligt i Verden. Saaledes ogsaa i mange Udtryk, hvor Virksomheden er for intet at regne, og Subjektet derfor ligesom trækker sig tilbage: Der bor mange Folk i dette Hus. Der kommer ikke mange hid iaften.

Det samme er ogsaa Tilfældet i passiviske Sætninger med ubestemt logisk Subjekt, se § 78, Anm.

Anm. Der er egentlig Paastedsadverbiet (§ 53, 2), men uden demonstrativ Betydning og derfor uden Betoning. Sproget vakler mellem der og det; der bør bruges, naar der tales om, hvad der findes paa et Sted, især naar der i Sætningen findes en anden Stedsbestemmelse. Hvad er det? Det er en Meiemaskine. Men: Nævn mig Møblerne i Stuen! Der er en Sofa o. s. v.

§ **82.** Mangen Gang formes en Sætning med Prædikatet være eller blive som en upersonlig Sætning (§ 80); det bliver Subjekt, og det egentlige Subjekt sammen med være eller blive bliver Prædikat: Det har ikke været Sommer iaar. Det bliver tidlig Aften nu. „Er

Sommer,“ „bliver Aften“ er upersonlige verbale Udtryk (smlg. upersonlige Verber, § 51).

En Sætning kan indledes med det som indledende Subjekt (foreløbigt Subjekt), medens det virkelige Subjekt kommer bagefter. Det som indledende Subjekt anvendes hyppig, naar det virkelige Subjekt er en Infinitiv eller en substantivisk Bisætning: At han har løiet, er sikkert; det er sikkert, at han har løiet. Det er uvist, om det er sandt. Det var saa let og saa frit at aande og at vandre i den sødt duftende Skovluft.

Anm. I At-Sætningen kan at udelades: Det er bedst, du gjør Følge med os.

Om Objektet.

§ **83**. Er Sætningens Prædikat et transitivt Verbum, kan det have Objekt (Sætningens Objekt). Ogsaa i andre Forhold i Sætningen kan et transitivt Verbum have sit Objekt: Gutten var flink til at spikke Blomsterpinder.

I Forbindelser som: jeg forsøgte at læse, jeg begyndte at arbeide kan begge Verber betragtes som smeltede sammen til et, idet det første kun indeholder en Modalitet eller et Tidsforhold af det andet: Jeg søgte at finde Bogen. Jeg ved ikke at finde Vei. Jeg synes at kjende ham. Jeg pleier at besøge ham.

Anm. Nogle intransitive Verber kan tage som Objekt det i Verbet liggende Begreb, udtrykt ved et Sub-

stantiv (ofte et Verbalsubstantiv, dannet af Verbets Stamme): Jeg gaar en tung Gang. Vi legte Sidsten.

§ **84.** Ved at forbindes med en Præposition eller et Adverbium kan et intransitivt Verbum blive transitivt, og et transitivt Verbum kan faa forandret Betydning. Dels finder Sammensætning Sted (forbigaa, overse, overgaa), dels ikke (eller kun delvis, i Part.); i sidste Tilfælde kalder vi Verbet uægte sammensat, idet Begreberne er smeltede sammen til et, omend Ordene ikke er det: Jeg holder ikke af ham (ham er Objekt for det sammensatte Begreb holder af). Han sover bort den halve Dag. Ligeledes: holder ud (udholder), kommer ihu, finder paa, holder op, hører op, ringer ind, trænger til, ved af, synes om, tager imod o. fl.

Anm. Intransitive uægte sammensatte er f. Eks. voxe op, tage af, tage til, være til, blive til.

§ **85.** De transitive Verber er to Slags (§ 23), og vi har derfor to Slags Objekter: **Behandlingsobjekt,** Gjenstanden for en Behandling, og **Produktobjekt,** Gjenstanden, som frembringes ved Handlingen.

Ved Verbet kalde bruges begge Slags Objekter: Faderen kaldte Gutten Fin.

Anm. Jeg betragter ham som en Ven; jeg behandler ham som en Fiende (sammentrukken Sammenligningssætning = som jeg behandler en Fiende, § 111, Anm. 2). Jeg gaar ham træt; Gutten sover sig frisk, se § 95.

§ **86.** Naar Objektet er en At-Sætning med samme Subjekt som Hovedsætningens, kan begge Sætninger sammentrækkes til en: Jeg haabede at finde min Ven hjemme (= jeg haabede, at jeg skulde finde o. s. v.). Jeg tænker at reise imorgen. Jeg tror at have opdaget Sandheden. Smlg. nogle af de i § 83 nævnte Udtryk.

§ **87.** En ganske anden Sammentrækning af At-Sætningen er det, naar dennes Subjekt er det samme som Hovedsætningens Objekt: Jeg bad ham, at han skulde gaa; jeg bad ham gaa. Denne Sætningsforbindelse, **Objekt med Infinitiv**, kan anvendes efter Sandseverber samt efter b e d e, byd e og l a d e: Jeg hørte ham komme. Bed ham forlade Stuen! Kaligula bød Soldaterne fylde sine Hjelme med Skjæl (el. at fylde, se Anm. 2). Han lader fem være lige. (Infinitiven er Prædikat (Verbum) og har derfor ikke a t).

Anm. 1. L a d e med Infinitiv af et transitivt Verbum med Objekt kan være modalt Hjælpeverbum (§ 46): Jeg lod Tøiet vaske el. jeg lod vaske Tøiet. Men Obj. m. Inf.: Jeg lod Pigen hente Maden.

Anm. 2. Ved Verberne t i l l a d e, (b y d e), o r b y d e og b e f a l e er det Adjektet, som er Subjekt for Infinitiven, der selv er Objekt (derfor med a t): Jeg forbød ham at gaa ud. Tillad mig at reise!

Anm. 3. Mærk Brugen af Refleksivet, der viser, at Objekt med Infinitiv betragtes som Sætning: Jeg saa ham tage Bogen med sig. A. bad B. laane ham (A.) sin (B.s) Stok (§ 15).

§ **88.** Er Objektet for et Udsagnsverbum en Sætning eller en Periode, kan det

enten anføres med den talendes egne Ord og da uden nogen Betegnelse af det underordnede Forhold, altsaa som Hovedsætning, **direkte Tale**: Kongen spurgte Soldaten: „Hvor længe har du været i min Tjeneste?“ Cæsar skrev til Senatet: „Jeg kom, jeg saa, jeg vandt“;

eller som substantivisk Bisætning knytte sig til Udsagnsverbet, **indirekte Tale**: Kongen spurgte Soldaten, hvor længe han havde været i hans Tjeneste. Min Broder skriver, at han vil komme imorgen.

Anm. Sætningen med Udsagnsverbet kan ved den direkte Tale ogsaa sættes bagefter eller indskydes i den Sætning, der indeholder det udsagte: „Det skal jeg ikke glemme dig,“ sagde Alv. „Hvo,“ raabte han, „har her i Natten hjemme?“

§ **89.** Verber som forsøge, begynde, slutte (§ 83) og nogle andre Verber, hvori Behandlingsbegrebet ikke er stærkt fremtrædende, tager ofte Gjenstanden i Adverbiumsforhold (styret af en Præposition) istedetfor som Objekt. Et saadant Komplement kalder vi derfor Objektskomplement til Prædikatet: Jeg har endnu ikke begyndt paa mit Arbeide. Jeg har tænkt at gaa el. paa at gaa. Hvad søger du? Jeg søger efter min Hat.

Mærk forskjellig Betydning: vænte en og vænte paa en; se en, se paa en og se til en o. fl. Ofte beteg-

ner Adverbiumsforholdet, at man sysler med Handlingen: Jeg skriver paa min Stil. Jeg syr paa en Sofapude. Han gik og spiste paa et Æble.

Anm. Saaledes ogsaa Produktobjektskomplement: Han kaldte mig for en Tyv. Ligeledes: Jeg ansaa ham for en Ven. Jeg holder ham for en Nar. Jeg regner det for en Skam.

Om Adjektet (Hensynsbetegnelsen).

§ **90.** Naar Prædikatet i en Sætning er et transitivt Verbum, som har Objekt, kan der ogsaa være Adjekt i Sætningen; man kan ikke let tage Feil af disse to Sætningsdele (se § 34): Han har lovet mig Hjælp. Han sendte mig Blomster. Gjør mig en Pult!

§ **91.** Adjekt kan der ogsaa være, naar Prædikatet er et intransitivt Verbum eller verbalt Udtryk: Gutten ligner sin Fader. Din Opførsel behager mig. Det Forslag huer mig. Vær mig naadig! Det er mig en Glæde at se dig.

Er det intransitive Verbum et Tilstandsverbum, da er Sagen klar. Indeholder Verbet derimod Begrebet af en Handling, da maa vi lægge Mærke til, om vi ved denne tænker paa en Behandling af Gjenstanden eller ikke. Verber som takke, tjene, lyde, adlyde, true, trodse, følge, møde, hjælpe, nytte, gavne, skade, smigre betegner ingen Behandling, er altsaa intransitive og forbindes med Adjekt, ikke med Objekt.

Anm. Mærk Adjekt uden nogen væsentlig Betydning i Sætningen: Han er mig en underlig Fyr.

§ **92.** Ved Handlingsverber, som de i § 91 nævnte, kan man omgjøre Sætningen til passivisk saaledes, at Adjektet bliver Subjekt: Loven bør adlydes. Der findes ogsaa Eksempler paa, at en Sætning med baade Objekt og Adjekt forandres til passivisk saaledes, at Adjektet bliver Subjekt, og Objektet fremdeles bliver Objekt: Jeg blev buden baade Mad og Drikke. Jeg blev tilbudt en god Post. Han blev foreholdt sit tidligere Udsagn. Jeg blev anbetroet det Hverv. (Smlg. jeg længes, jeg synes, § 49).

§ **93.** Istedetfor som Adjekt kan man meget ofte sætte Substantivet i Adverbiumsforhold, især med Præpositionerne for, til og imod. Vi kalder dette Komplement Adjektskomplement (Hensynskomplement) til Prædikatet (smlg. § 89): Jeg gav Bogen til min Broder. Han var ikke naadig imod mig. Det bliver vanskeligt for mig at komme.

Om de adjektiviske Sætningsdele.

§ **94.** Et Adjektiv kan sættes til Subjektet i en Sætning, ikke for at betegne en Egenskab, som i Almindelighed tilhører Gjenstanden, men for at betegne en Egenskab, som Gjenstanden har som Subjekt, altsaa i Forbindelse med Prædikatet. Vi kalder derfor et saadant

Attribut **prædikativt Attribut** til Subjektet. Mismodig vankede han omkring. Gutten kom syg hjem.

Anm. Det prædikative Attribut kan være Aarsagsattribut: Forladt af sine Venner, maatte han opgive sin Plan (§ 106, Anm. 2). Betingelsesattribut: Usaaret havde jeg ikke forladt Kampen (§ 107, Anm. 3). Indrømmelsesattribut: Forladt af Lykken, bærer han dog Hovedet lige høit (§ 108, Anm. 3).

§ 95. Et Attribut kan sættes til Objektet i en Sætning for at betegne en Egenskab, som Gjenstanden faar ved Behandlingen. I Sætningen „Manden bygger Huset“ er „Huset“ Produktobjekt (§ 85). Men i Sætningen „Manden bygger Huset høiere“ er „Huset“ Behandlingsobjekt, og høiere er en Egenskab, som frembringes ved Behandlingen. Vi kalder derfor et saadant Attribut **Produktsattribut** til Objektet: Lykken gjorde ham stolt. Hug Veden mindre!

Selv intransitive Verber kan faa Objekt og Produktsattribut, naar de betegner ved Handlingen eller Tilstanden at bevirke en Egenskab hos Gjenstanden: Jeg gik ham træt. Jeg har kjørt Hesten træt. Han sover sig nok frisk.

Anm. 1. Produktsattribut styret af Præposition: Man ansaa ham for gal (§ 89 Anm.). I Udtryk som: slaa en ihjel, slaa en tilblods, have en tilbedste, holde en noget tilgode o. l. er et Adverbium Produktsattribut.

Anm. 2. Forandres en saadan Sætning til passivisk, faar vi Produktsattribut til Subjektet. Huset blev bygget høiere. Hesten er kjørt træt. (Han ansees for gal).

Om Genitiv.

§ **96.** Genitiv udtrykker i Almindelighed Eierforholdet (§ 10). Dette maa vi dog tage i temmelig vid Forstand, saa at vi deri tager med Begreberne høre til, udgaa fra, nedstamme fra, være af: Min Broders Hat, Husets Tag, Sagens Læsebog, Prestens Søn, Vadmels Kofte.

Anm. I sidste Tilfælde bruges helst sammensat Substantiv: Fløielstrøie, Verkenskjole; ofte uden Gen. Uldkjole, Jernskab.

§ **97.** Er en Genitiv styret af et Verbalsubstantiv, da betegner den i Almindelighed Subjektet for Handlingen eller Tilstanden, subjektiv Genitiv: Kongens Reise, Vesuvs Udbrud, Napoleons Tog til Rusland, Barnets Søvn.

Genitiv for at betegne Objektet for Handlingen, objektiv Genitiv, bør vi ikke bruge, uden naar der ingen Tvivl kan være om Meningen: Apostelen Peters Korsfæstelse, Cæsars Mord, Jerusalems Ødelæggelse.

§ **98.** Genitiv af et Substantiv helst med en adjektivisk Bestemmelse til bruges for at betegne en Beskaffenhed ved en Gjenstand, beskrivende Genitiv: et tre Maaneders Lam, en halv Mils Krog.

Anm. Denne Genitiv er aldeles adjektivisk, og derfor er ogsaa mange slige Udtryk gaaet over til rene Adjektiver: gammeldags, enetages (§ 22, Anm. 1, 3).

§ **99.** Alle disse Forhold kan vi ogsaa udtrykke ved Præposition (§ 12): Taget paa Huset, Kofte af Vadmel, Udbruddet af Vesuv, Mordet paa Cæsar, et Lam paa tre Maaneder.

Mærk Substantiver, som betegner Slægtskab, uden bestemt Artikel: Søn til Presten, Broder til Kongen.

Om den relative Bisætning.

§ **100.** En relativ Bisætning, indledet med et relativt Pronomen, er altid en adjektivisk Bestemmelse til et Substantiv eller substantivisk brugt Ord i Hovedsætningen og har saavidt mulig sin Plads lige efter dette. Derfor bliver en relativ Bisætning ofte indskudt i Hovedsætningen: Den, som arbeider bedst, vil jeg belønne. Huset, som jeg bor i, er faldefærdigt.

Anm. 1. Som kan udelades, naar det staar i afhængigt Forhold: Her er den nye Hat, jeg har kjøbt. Jeg ved ingen, jeg kan stole paa.

Anm. 2. Relative Bisætninger med hvem og hvad (hvem som, hvem der, hvad som, hvad der) er ligesom Adjektiver brugt substantivisk, naar Relativet ogsaa indeholder i sig Demonstrativet (hvem = den som, hvad = det som): Hvem som kommer (= den kommende), skal være velkommen. Hvad der er skeet (= det skete), lader sig ikke ændre. Jeg skal gjøre, hvad jeg kan (= mit bedste).

§ **101.** Naar en relativ Bisætning indledet ved et relativt Adverbium (§ 53, 1, 2, 4 og 7) bestemmer et Substantiv, er den adjektivisk: Jeg vil nødig forlade det Sted, hvor jeg har virket

saa længe. Ogsaa naar den bestemmer et Adverbium, er den adjektivisk, idet den egentlig bestemmer det i det demonstrative Adverbium liggende Substantiv: Jeg fandt ham der, hvor jeg havde væntet det (= paa det af mig væntede Sted). Skriv saaledes, som jeg siger (= paa den af mig sagte Maade).

Anm. 1. Det demonstrative Adverbium kan udelades: Hvor intet er, har Keiseren tabt sin Ret. Her optræder den relative Sætning som en adverbiel Bestemmelse til Prædikatet, er altsaa i sin Anvendelse adverbiel, men indeholder dog en Beskrivelse af det Sted, hvortil det udsagte henføres, er altsaa i sit Væsen adjektivisk.

Anm. 2. Det relative Adverbium kan udelades, og det demonstrative indtage dets Plads: Han bor, der han har boet før.

§ **102.** **Apposition** er egentlig en sammentrukken Relativsætning: Krøsus, Lydernes Konge, sendte Bud til Oraklet (= Krøsus, som var Lydernes Konge). Han besøgte sin Broder Karl (= Karl, som er hans Broder).

Apposition kaldes det ogsaa, naar en substantivisk Bisætning nævner en Gjenstand, der forhen er antydet ved et Demonstrativum: Feilen er den, at du glemte, hvad du skulde gjøre.

Anm. 1. Apposition, tilknyttet ved nemlig eller saasom, bruges især ved Opregning af, hvad der hører ind under et før nævnt overordnet Begreb.

En Apposition, tilknyttet ved som, kalder vi sammenlignende Apposition: Som Fiende var han farlig, som Ven endnu farligere.

Anm. 2. Mærk Forbindelsen af Stofsnavne med Navne for Maal, Vægt og Mængde: en Tønde Korn, et Pund Kjød, en Mængde Mennesker, et Par Hansker, lidt Mad (se § 22, Anm. 2). Men: et Pund af det bedste Kjød; et Par af mine Venner (et Forhold, der svarer til partitiv Genitiv, som ellers ikke findes i Norsk).

Om de adverbielle Sætningsdele.

§ 103. Alle Adverbier (undtagen Gradsadverbier) og ligesaa Substantiver i Adverbiumsforhold og adverbielle Bisætninger er Komplementer til Prædikatet eller til et Verbum i Infinitiv eller Participium (§ 64 og Anm.): Jeg læser gjerne. Vi bor udenfor Byen. At læse med Omtanke er nødvendigt. Det er let at give, naar man selv har nok. Det er et smukt udført Arbeide.

Gradskomplementet derimod bestemmer et i Sætningen forekommende Adjektiv eller Egenskabsadverbium: Du er altfor ivrig. Han skriver meget smukt.

Anm. 1. Ogsaa nogle faa andre Adverbier kan bestemmes ved et Gradsadverbium: meget ofte, næsten altid, næsten ganske, tæt ved Døren; han kom, en halv Time før han væntedes.

Anm. 2. Substantivet, som skulde styres af en Præposition, kan udelades, og Præpositionen staar da som et Adverbium: Vil du følge med? Gaa foran, jeg skal komme efter. Tag Frakken paa!

Anm. 3. Et Adverbium kan bruges adjektivisk: Folkene her er snille. Huset derborte er solgt. Uveiret igaar har gjort stor Skade.

§ **104**. Ved Tids-, Rums- og Værdibestemmelser (Maalsbestemmelser) kan Substantivet staa i Adverbiumsforhold uden Præposition: Jeg har været her otte Dage. Jeg er tolv Aar gammel. Jeg har gaaet en Mil. Stokken er en Alen lang. Det koster ti Øre.

Anm. Slige Bestemmelser kan bruges prædikativt, som om de var Adjektiver: Han var seks Aar igaar. Stuen er ti Alen i Firkant.

Om de adverbielle Bisætninger.

§ **105**. Tidsbisætninger (§ 59,2) udsiger en Begivenhed, hvortil det i Hovedsætningen udsagte sættes i et Tidsforhold (samtidigt med, før, efter): Medens du bader dig, vil jeg spadsere. Førend Moderen gik ud, bad hun Børnene være artige. Naar jeg har spist, tager jeg mig en Lur. Som han det sagde, gik han (efter Formen en Sammenligningsbisætning).

Anm. Sammentrukken Tidsbisætning: Ankommen til Byen, hørte jeg . . ., er en tung Konstruktion; bedre siger man: Ved min Ankomst til Byen hørte jeg . . .

§ **106**. Aarsagsbisætninger (§ 59,3) udsiger noget, som er Aarsagen eller Grunden (Bevæggrunden) til det i Hovedsætningen udsagte: Han er ikke frisk, fordi han sover for meget. Han forlod mig, fordi han var fornærmet.

Anm. 1. Da og siden kan betegne baade Tid og Aarsag: Da han var syg, læste han ikke. Siden han reiste, har jeg havt Fred.

Anm. 2. Sammentrukken Aarsagsbisætning: Fornærmet forlod han mig (§ 94 Anm).

§ **107.** Betingelsesbisætninger (§ 59,4) udsiger noget, af hvis Virkelighed det i Hovedsætningen udsagte er afhængigt: Dersom han kan, kommer han. Hvis han kunde, kom han. (Se § 44, 1 og § 75).

Anm. 1. Naar kan betegne baade Tid og Betingelse: Naar det skeet, er alt forbi.

Anm. 2. Konjunktionen kan udelades: Reiser du, følger jeg med. Kom med, saa skal du faa Bogen! Saaledes ogsaa: De syge blev friske, bare Doktoren saa paa dem.

Anm. 3. Sammentrukken Betingelsesbisætning: Alt vel betænkt, er det bedst, at du reiser. Forudsat, at han kommer, kommer jeg ogsaa. (Se ogsaa § 94, Anm.).

§ **108.** Indrømmelsesbisætninger (§ 59,5) udsiger noget, som skulde være en Aarsag eller Grund til det modsatte af det i Hovedsætningen udsagte. Modsætningen kan i Hovedsætningen udhæves ved dog, alligevel, desuagtet, ikke destomindre (§ 53,5): Skjønt han var syg, reiste han. Det skal dog ske, om du end forbyder det.

Anm. 1. Konjunktionen kan udelades, og Forholdet betegnes blot ved end: Er de end tre mod en, han klarer det nok.

Anm. 2. Indrømmende Betydning har ogsaa de ubestemt-relative Sætninger; den indrømmende Betydning kan udhæves ved end: Hvad du end gjør, saa gjør det fort! Hvor jeg end færdes, glemmer jeg dig ikke.

Anm. 3. Sammentrukken Indrømmelsesbisætning: Skjønt syg, reiste han (§ 94, Anm.).

§ **109.** Hensigtsbisætninger (§ 59,6) udsiger noget, som skal opnaaes ved det i Hovedsætningen udsagte. Det i dem udsagte er altsaa noget fremtidigt og blot muligt, og derfor er deres Prædikat altid forbundet med Hjælpeverber som skal, kan, (maa): Han arbeider saa flittig, forat han kan blive den første. Luk Døren, at ikke Varmen skal slippe ud!

Anm. Naar begge Sætninger har samme Subjekt, kan Hensigten udtrykkes ved Infinitiv, styret af Præpos. for: Han arbeider for at blive den første. Dog ogsaa: Jeg sendte Gutten ud for at lede efter Hesten.

§ **110.** Følgebisætninger (§ 59,7) udsiger noget, der er en Følge af det i Hovedsætningen udsagte. Konjunktionen slutter sig enten til et demonstrativt Adverbium (saa, saaledes), der er Maadesadverbium til et Verbum (saa at betragtes da ofte som en Konjunktion) eller Gradsadverbium til et Adjektiv eller Adverbium i Hovedsætningen, eller til et demonstrativt Adjektiv (saadan, slig): Skriv saaledes, at jeg kan læse det! Vinden tog i Huset, saa at det knagede. Hun spiller saa smukt, at det er en Lyst at høre paa. Der var slig Støi, at jeg ikke kunde høre.

Anm. 1. Konjunktionen at kan udelades: Han sprang, saa Sneen sprutede om ham.

Anm. 2. Æblet hang for høit, til at han kunde

naa det = saa høit, at han ikke kunde naa det, eller = høiere, end at o. s. v.

§ 111. Sammenligningsbisætninger (§ 59,8) udsiger noget, hvormed det i Hovedsætningen udsagte sammenlignes. Udsiges der en Lighed (eller ved Negtelse Ulighed), da indledes Bisætningen ved som, der henviser til et saa eller lignende Demonstrativum i Hovedsætningen. Udsiges der en Ulighed, som i Hovedsætningen er betegnet ved Komparativ eller ved anden, anderledes, da indledes Bisætningen ved end: Jeg er ikke saa rig, som du anser mig for. Han er rigere iaar, end han var ifjor. Byen er anderledes, end jeg tænkte.

Hertil kan ogsaa regnes Sætninger med hver sin Komparativ, bestemt ved jo i Bisætningen og desto eller jo i Hovedsætningen: Jo mere jeg skjændte, desto mere lo han.

Anm. 1. Bisætningen med som kan ogsaa være adjektivisk, og som er da relativt Adverbium (§ 101).

Anm. 2. Disse Bisætninger kan sammentrækkes, idet alle Sætningsdele udelades undtagen den, som Sammenligningen gjælder. Denne kan da kaldes 2det Sammenligningsled til den Sætningsdel, som den sammenlignes med: Jeg er ikke saa syg som du. Han er rigere iaar end ifjor. Mærk ogsaa: Han var indom som snarest (= som snarest var).

§ 112. Ved Bisætnings Forbindelse med Bisætning mærkes nogle Sammenslyngninger.

En relativ og en substantivisk Bisætning sammenslynges: Er det den Bog, som du vil, at jeg

skal læse? Her er Bogen, som du spurgte, om jeg vilde laane dig. Han søgte at bjerge Baaden, som han saa var kuldseilet.

To Relativsætninger sammenslynges: Hvor glad jeg ser igjen de mange Yndigheder, som den maa være blind, der ei kan se hos eder!

En relativ og en adverbiel Bisætning sammenslynges: Det er et Arbeide, som du maa være flink, om du skal klare.

De to sidste Slags Sammenslyngninger er tungvindte og bør undgaaes.

Om Brugen af Skilletegnene.

I. Ved Enden af den enkelte eller sammensatte Sætning bruges: **a)** naar den er en fortællende Sætning (Udsagnssætning), Udsagnstegn (Punktum el. Semikolon), **b)** naar den er en Spørgesætning, Spørgsmaalstegn, **c)** naar den er en Viljessætning (imperativisk el. konjunktivisk) eller Udraabssætning, Udraabstegn. Jeg glemte igjen den ene Vaatten min, der vi hvilte. Glemte du igjen Vaatten din, der vi hvilte? Glem ikke igjen den andre Vaatten din, der vi nu skal hvile!

Anm. 1. Naar en enkelt eller sammensat Sætning forbindes med en anden af samme Slags ved og eller eller, kan de adskilles ved Komma, og Afslutningstegn sættes efter den sidste. Svar mig, og forsvar dig, om du kan! Hvad vil du vælge af det meget, som bydes dig, og hvad vil du vrage? Hvad vil du sige, om Tas-

sen tog Sauene dine? Eller findes her kanske ikke Tas paa disse Kanter?

Anm. 2. Mange bruger Udsagnstegn efter en sammensat Viljes- eller Udraabssætning.

2. De Sætninger, hvoraf den sammensatte Sætning bestaar, skilles fra hinanden ved Komma.

Anm. Naar en sammensat Sætning, hvori en Bisætning staar foran, forbindes med en foregaaende ved sideordnende Konjunktion, sættes somoftest ikke Komma efter denne.

Ved direkte Tale mærkes: Den Sætning, der indeholder Udsagnsverbet, afsluttes ved Kolon, hvis den staar foran, men udskilles ved Komma, hvis den indskydes. — Den direkte Tale skulde efter § 88 altid afsluttes med det Tegn, som dens Art fordrer; men er den en Udsagnssætning, afsluttes den med Komma, naar den Sætning, der indeholder Udsagnsverbet, staar bagefter. Kongen spurgte: „Hvor længe har du været i min Tjeneste?“ „Hvor længe,“ spurgte Kongen, „har du været i min Tjeneste?“ „Hvor længe har du været i min Tjeneste?“ spurgte han. „Han vilde saa gamle Provsten ogsaa,“ sagde Blind-Anne.

3. Skilletegn inde i Sætningen. — Sideordnede Sætningsdele adskilles ved Komma, naar de ikke er forbundne ved og, samt el. eller. Det var et af disse dybe, stille Vande. Elven strømmede klar, men strid over Kiselbunden.

Interjektion og Tiltaleord udskilles ved Komma: Scht, Katte, du brænder dig. „Ja, kom

og tag den!“ sagde Manden. Du faar ud, Ole.

Anm. Hos ældre Forfattere findes ofte i dette Tilfælde Udraabstegn istedetfor Komma.

Apposition og prædikativt Attribut udskilles ved Komma, naar Tydeligheden eller Eftertrykket fordrer, at de betragtes som inddragne Sætninger. Den Egenskab hos mit Kjøreredskab, et Slags Pulk, ikke at kunne vælte, var fløiten. Fulgt af en Ryttertrop, red Kongen ud.

En Række appositionelle Led uden Tilknytningsord udskilles ved Kolon; men tilknyttede ved saasom, nemlig, f. Eks., udskilles de ved Komma. Norge udfører Fiskevarer: Sild, Tørfisk osv. Norge udfører Fiskevarer, saasom Sild osv.

Naar man standser inde i Sætningen for at spænde Opmærksomheden paa det følgende, bruges Tankestreg. Fuld af Længsel ilede han opad Bakken og saa — to Taarne paa Kirken.

4. En Parentese udskilles ved Parentestegn eller ved to Tankestreger eller ved to Kommaer. Men Faster — saa hed hun over hele Bygden — havde ogsaa andre interessante Sider.

Foran og efter direkte Tale bruges somoftest Anførselstegn (Eks. se Regel 2); ligesaa, naar Ord citeres, og naar en Gjenstands Navn er brugt som Egennavn for en anden Gjenstand. I Eftermiddag afgaar „Kristiania“ til Kjøbenhavn.